

Iustina BURCI

INTERFERENȚE ROMÂNNO-SLAVE ÎN ANTROPONIMIA VECHE DIN MOLDOVA

Pornind de la ideea că o cercetare complexă a sistemului onomastic actual nu exclude, ci, din contră, impune cu necesitate și studierea diferitelor etape din evoluția numelor proprii, analiza privitoare la antroponimia istorică din ținutul Moldovei s-a bazat pe materialul documentar cuprins în catagrafia întocmită pentru acest ținut între anii 1772 și 1774¹.

Studiul istoric al limbii demonstrează faptul că, de-a lungul evoluției sale, limba a adoptat și a adaptat numeroase elemente străine, fenomenul acesta de împrumut manifestându-se, din motive lingvistice sau extralingvistice, în mod permanent.

Vorbind despre împrumuturi, Lazăr Șăineanu aprecia că „acțiunile mutuale între limbile învecinate sunt o necesitate etnică și rezultatele lor sunt de cea mai mare importanță pentru istoricul progresului popoarelor”². De multe ori se împrumută, odată cu „vorba străină”, și noțiunea corespunzătoare și atunci „cerne-

rea și clasificarea acelor elemente exotice pot da indicațiuni prețioase relative la momentele culturale introduse din afară”³.

S-a menționat în repetate rânduri că moda a jucat în toate epocile un rol însemnat în accepțarea, în principal de către clasele dominante, a acestor împrumuturi. Problema este însă mai profundă, fiind vorba aici și de un anumit grad de compatibilitate, în special spirituală⁴, a popoarelor care vin în contact, compatibilitate care face ca elementele nou-venite în limbă să se perpetueze sau nu, să „prindă” numai în unele compartimente ale vocabularului spre deosebire de altele. Astfel, în timp ce turcismele se raportează, în afară de politică și arta militară, la universul casnic, îmbrăcăminte, alimentație, unelte, meserii, comerț, industrie etc., influențele limbii grecești, și în special cele ale limbii slave, s-au manifestat cu deosebire în viața religioasă și intelectuală.

Elementul slav în limba română este rezultatul unei stratificări de durată. „La vechiul strat slav pe care-l avem în comun cu bulgarii și sârbo-croații se adaugă un altul în epoca folosirii limbii slave în cancelarii și biserică... : unul de formă sud-slavă în Muntenia, altul datorat influenței ucrainene... aceasta în special în Moldova și Maramureș”⁵.

Ținutul Moldovei a fost su-

pus, în timp, contactului direct cu limbile rusă și ucraineană, iar rezultatele acestei puternice influențe se observă astăzi și în antroponimia românească. Intensitatea cu care s-a desfășurat acest fenomen a condus la faptul că, în unele cazuri, „elementele slave s-au împământenit la noi atât de mult, încât după ce unele nume au început să fie uitate de slavii înșiși, au fost reluate de dânșii de la români”⁶.

Catagrafia de la 1774 înregistrează – pe lângă altele – și populația de etnie slavă (în special rusă) din Moldova. Prezența slavilor în această regiune este atestată documentar, însă, mult mai devreme, unul dintre resorturile care au contribuit la dezvoltarea zonei (cu deosebire în centrele urbane) a fost și prezența timpurie a meșterilor și negustorilor străini. Domnia era interesată să atragă tot mai mulți negustori străini, acordându-le diferite privilegii, deoarece aceștia desfășurau o activitate comercială mult mai largă în comparație cu meșteșugarii interni (și în afara granițelor țării), contribuind la prosperitatea orașului⁷. Alături de armeni, sași, evrei, greci etc. rușii, și în număr mai mic polonezii, sârbii și bulgarii, sunt menționați frecvent și constant printre acești negustori și meșteșugari.

Începând cu ultimele decenii

ale secolului al XVI-lea, dar mai ales în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, coloniștii de origine slavă sunt deja parte componentă a populației Moldovei, mulți dintre ei așezându-se aici definitiv. Astfel, în documentele vremii ni se spune că, pe măsura accentuării dominației otomane, în Moldova „...va spori mereu numărul balcanicilor: bulgari, sârbi, turci, albanezi, greci, ruși”⁸.

În **Catagrafia sudiților din Moldova**⁹ figurau, în intervalul 1824-1825, un număr de 2282 de sudiți (capi de familie). Dintre aceștia 1005 se regăsesc în Iași: evrei – 432, ruși – 115, moldoveni – 75, nemți – 54, armeni – 51, lehi – 50, greci – 49, pruși – 47, sârbi – 28, francezi – 25, unguri – 21, români – 14, lipoveni – 13, italieni – 10, bulgari – 4, saxoni – 4, elvețieni – 3, ardeleni – 3, bucovineni – 2, nemțo-francezi – 1, brașoveni – 1, danezi – 1, lehi-armeni – 1, greco-moldoveni – 1. Trebuie să facem mențiunea că unele dintre categorii se suprapun parțial sau total: românii desemnează, de obicei, brașovenii, deci, la rândul-le, ar putea fi adăugați ardelenilor. Saxonii și pruşii pot fi socotiți ca germani, însă catagrafia îi diferențiază de nemți după proveniență: germanii care nu vin din Saxonia sau Prusia aparțin nemților¹⁰.

Inventarul antroponimic al localităților cu populație mixtă este

complex și diversificat¹¹, el cuprinzând elemente eterogene, apărute în perioade diferite din evoluția comunității; geneza lor este condiționată, în primul rând, de factori extralingvistici. Din acest motiv, analiza unor asemenea elemente trebuie făcută într-un context istorico-social și economic concret.

Trăind alături de populația autohtonă, schimbul bidirecțional de elemente la nivel lingvistic – antroponimic cu deosebire, pentru că la acesta ne referim – s-a produs de la sine. Pe de o parte, un mare număr dintre acești străini – și îi avem în vedere aici pe slavi – au fost asimilați de către români, acest lucru având repercusiuni și asupra numelor pe care le purtau. De foarte multe ori, doar mențiunea *rus*, *sârb*, *bulgar* sau *leah*, atașată unui nume românesc, ne mai informează asupra etniei purtătorului său¹²: *Ioan Ionel, rusu; Ioan Crăciun, rusu; Toader Căpriță, rusu; Niță Anghel, rusu; Vasăle Negru, rus; Iordache Cibotaru, rus; Ion Chetragu, rus; Petre Buzdugan, rusu; Ioan Boțan, rusu; Petrache Chetragu, rus; Dămian Stoleru, rus; Grigori Surdul, rus; Ion Onofrei, rus; Petre Giurgiu, rus; Maftei Tudor, rus; Toader Bărdan, rus; Chirilă Cibotaru, rus; Iancu Țambalar, rus; Toader Dănilă, sârb; Pavăl Gheorghie, sârb; Ioan Șărbănuș, sârb; Costandin Antoniuș, sârb; Sămion Stan, sârb; Costandin Enachi,*

sârbu; Ilie Sopenaru, sârb; Ioniță Botezat, leah; Vasăle Botezatul, leah; Petre Rusul, bulgar; Ioan Ciornei, leah. Dar și în acest caz, deși îi încadrează la sudiți, chiar oficialitățile vremii oscilează, în anumite condiții, în a-i considera străini, deoarece erau căsătoriți cu pământence, aveau deja gospodării întemeiate și, de multe ori, se botezau în religia creștină, schimbându-și numele: *Iann* devine *Nicolae*, *Mattheiu* – *Nicolae*, *Pricopi* – *Constantin*, *Voicic* – *Ioan*, *Bartuc* – *Nicolae*, *Iurca* – *Gheorghie*, *Tatiiana* – *Elena*, *Zosea* – *Sofia*, *Constantin* și *Petru* (lipoveni¹³) – *Grigorie* și *Vasilie*¹⁴.

Căsătoriile mixte reprezintă unul dintre factorii care au dus, de la caz la caz, fie la adoptarea numelor locale, fie la păstrarea celor tradiționale ale coloniștilor.

De asemenea, multe dintre în-deletnicirile practicate de către slavi¹⁵ au devenit mai târziu nume de familie, pierzându-se adesea orice indiciu asupra provenienței etnice a purtătorilor.

Pe de altă parte, lista numelor românești de botez și de familie cuprinde un număr important de antroponime slave sau formate cu sufixe slave, multe dintre ele fiind active și în momentul de față. Mai mult chiar, formula analitică de denotație (aflată în uz până la începutul sec. al XX-lea) se realizează după model slav și

cu ajutorul unor elemente slave împrumutate, care exprimă gradul de rudenie – *sin, brat, zet, vnuc*: *Andrei sin Robusciuc, Arion sin Jalobă, Marcu sin Velciu, Mafteiu sin Negru, Matei sin Fedco, Ion sin Băncilă, Ion sin Bagăsamă, Radu sin Baci, Chiriciuc sin Țurcanul, Mihai sin Vlaicu, Neculai sin Gavril Covrig, Vasile sin Simion Rizac, Vârlan sin Lateș, Lefter brat Gavril, Lupul brat Niculai, Ilie brat Spătaru, Pavăl brat Liciul, Gligore brat Neculai, Hrihor brat văcar, Roman brat Pătăranii, Apostol brat Mardarie Vasăli, Pricopi zet Gliga, Lupu zet Răuțu, Luchian zet Irimia, Ștefan zet Năsip, Ivan zet pânzariul, Vasilachi zet rus, Ștefan zet Cojoc, Simeon zet Stratu, Panaite zet Vicol, Andreeș zet Cucul, Iure zet Durhaci, Arhirii zet Gherghiului, Radul zet Măgdoi, Ivan vnuc Mitroi, Dinu vnuc Iureș etc. Primii trei termeni (*sin, brat, zet*) au rămas până astăzi în circulație ca nume de familie, având următoarele frecvențe: *Sin* – 1.171, *Brat* – 21.195, *Zet* – 569¹⁶. Prezența sistemului slav de denotație și a numelor slave de persoană în onomasticonul românesc presupune, în mod necesar, o cercetare a lor în diacronie. I. Pătruț aprecia, de altfel, în **Onomastica românească**¹⁷, că nu se poate face o departajare tranșantă în ceea ce privește calea prin care elementele slave au pătruns în limba română: fie ca urmare a*

relațiilor strânse dintre români și slavi, fie ca urmare a folosirii, timp de câteva secole, a limbii slavone în biserică, în administrația și diplomația țărilor românești.

Dar, dincolo de împrejurările în care au pătruns la noi aceste nume, cert este faptul că ele sunt frecvent menționate în catagrafiile de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Prezența elementelor slave în onomasticonul moldovenesc, la 1774, este înregistrată sub mai multe aspecte. Alături de antroponimele pur slave (*Fiodor Molodinski, Ivan Malenchi, Ivan Boroda, Hlihor Corotchi, Ivan Pianița* etc.) apar o serie de nume provenite din porecle slave, adaptate sau nu sistemului fonetic românesc: *Vasile Juravle, Ioniță Popâtcă, Toader Cnigă, Dănilă Sotnicu, Vasăle Ci-reșne, Ion Vovidenie, Vasile Slivca, Vasile Crasni, Gheorghe Golodni, Vasile Verenie, Iordache Oteț, Pricopie Bogorodiță, Vasile Nescoro, Irimie Bogu, Lupul Zaeți, Toader Zaiță, Andrei Crujoc, Ion Volcul, Gheorghe Melnic, Andrei Perdun, Iachim Teplari, Ion Bogonos, Toader Volos, Ion Finichi, Ion Ladan, Ștefan Ocrain, Ștefan Stihi, Ioniță Momce, Sâmbion Zăvati, Andrieș Gorda, Petre Ceaica, Ion Colesnicu, Andrei Ribaca, Timofti Moroz, Aron Școlnicul, Toader Nauc, Ștefan Naucă* etc. Altele, puține la număr, au primit sufixe românești: *Petre Tverdic, Dumitru Pervișnic,*

Maxim Volcineț, Vasile Tihincu, Ion Borodacea, Vasile Dubeț, Vasile Ocrainețu etc. De asemenea, au fost înregistrate și câteva antroponime compuse, în care fie că ambii termeni sunt slavi: *Ion Scorohogia, Ion Verduhlib, Toader Tverdohlib, Petre Crivonosi, Vasili Dobrotvor, Toader Sorocopud, Toader Bezliubii, Toader Vodovez, Tudosi Strâjboroda*, fie că numele a fost format prin îmbinarea unor elemente mixte: *Bezcușcă, Beliboc, Sucnăneagră*¹⁸.

Un număr mare de antroponime (la baza cărora se află un etimon românesc) s-au format, în această perioadă, cu sufixe slave¹⁹:

-**co**: *Bucatco, Ciumașco, Malaico, Mălaico, Mutco, Ursanco, Vidrașco*.

-**ciuc**: *Babiciuc, Badiciuc, Baranciuc, Barbaciuc, Blidorciuc, Boiciuc, Bucătarciuc, Cafeciuc, Chisărciuc, Cobâlciciuc, Comândăciuc, Cursuciuc, Cușmirciuc, Erbăciuc, Găinciuc, Jitarciuc, Lapciuc, Lopăciuc, Lupușciuc, Mamiciuc, Minciuc, Mintenciuc, Moșișciuc, Năzărciuc, Negriciuc, Prisăcărciuc, Putreciuc, Sărăciuc, Sfiiciuc, Șapciuc, Tătărciuc, Țiganciuc, Văcărciuc, Vorniciuc*.

-**encu**: *Ciubotarencu, Mațilencu, Vaculencu*.

-**enco**: *Diaconenco, Mutenco*.

-**inco**: *Gurinco, Bulibășinco, Bușinco, Frumușinco*.

-**inschii**: *Babinschii, Buzinschii, Cobâlschii, Odainschii, Rogozinschii, Rușâinschii, Trebuhinschii*.

-**iuc(u)**: *Babiucu, Bordeniuc, Copiliuc, Cureliuc, Curiliuc, Floriuc, Grapeniuc, Haimaniuc, Mămuluc, Mititeliuc, Moscaliuc*.

-**ovici**: *Limbovici, Lupovici*.

-**(ov)schi(e)**: *Jidovschie, Țigănuvschie*.

-**schii**: *Diaconschii, Dumanschii, Horițschii*.

-**(ul)jeac(u)**: *Aripeacu, Greculeac, Grosuleac, Lupuleac, Opăreac, Prescurneac, Ursuleac*.

După anul 1800, din cauza influenței rusești, peisajul antroponimic ieșean „se completează” cu un număr tot mai mare de nume alcătuite cu sufixe slave (-ov, -ev, -ovici, -evici, -ovschi etc.). Dintre acestea, -ovici este folosit cu preponderență. De obicei, numele la care se atașează sunt slave, dar productivitatea sufixului este probată și de formațiile cu teme românești: *Albovici, Barbulovici, Diaconovici, Iorgovici, Sandalovici, Ciupercovici, Tempovici, Ghimpovici, Lupovici, Achimovici, Ianculovici, Bunicovici, Cozmovici* etc. Fiind sufix patronimic prin excelență, evoluția acestui element formativ a fost favorizată, la data respectivă, pe lângă o serie de factori de natură extralingvistică, și de sensul lui identic cu cel al lui -escu, ambele exprimând relația de filiație²⁰.

Există și multe situații în care românii își adaugă, în mod voit, terminații la modă²¹. Nume cu formanți slavi apar în patronimele unor boieri moldoveni încă foarte devreme: *Costea Danovici* (1462), *Costea Orășevici* (1448), *Giurgiu Jumătatevici* (1411), *Simion Negrilovici* (1548)²² etc. Mai târziu, adăugarea acestor sufixe este și un mod de a ascunde urmele unei origini umile sau de a sugera astfel o ascendență străină. Arhondologia Moldovei²³ cuprinde o întregă serie de exemple de acest tip. „Ciupercovici – moldovan de loc... s-au așazat la Târgu-Frumos și rușinându-să de adevărata strămoșească poreclă de Ciupercă... au aninat de porecla moldovenească pe sârbescul *-ovici*, ca să amăgească pe cei ce nu-l știu, că-i vro nobilă familie slavonă...” etc.

Răspândirea teritorială a sufixelor slave este, în intervalul de timp la care ne referim, destul de largă, susținută fiind și de anumiți factori conjuncturali: poziția geografică a țării noastre și relațiile politice cu țările slave învecinate. Cu timpul însă utilizarea lor în formarea numelor românești nu a mai avut aceeași intensitate²⁴.

Cunoașterea componenței și a structurii onomasticonului românesc, în genere, este un act care presupune, în mod obligatoriu, o cercetare etimologică, stratificată a numelor; acest lucru însă nu

este întotdeauna ușor de realizat, momentul apariției precum și „descifrarea” provenienței anumitor antroponime pierzându-se în negura vremii. Toate influențele care s-au manifestat în antroponimie, indiferent dacă este vorba de cea turcă, greacă, slavă sau franțuzească, și-au lăsat amprenta asupra antroponimiei noastre, aceasta rămânând, în esență, una profund românească. Iorgu Iordan remarca, de altfel, acea „rară capacitate a românilor de a asimila prin limbă, prin cultură, pe străini...”²⁵.

NOTE

¹ *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VII, partea a II-a, *Recensămintele populației Moldovei din anii 1772-1773 și 1774*, Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Istorie, Chișinău, Editura Știința, 1975.

² Lazăr Șăineanu, *Influența orientală asupra limbei și culturii române*, București, Editura Librăriei Socec, 1900, p. XXXVII.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. CCLXXVIII.

⁵ N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, Editura Academiei Române, 1963, p. XXI.

⁶ Șt. Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936, p. 36.

⁷ Dan Bădărău, Ioan Caproșu, *lașii vechilor zidiri*, Iași, Editura Junimea, 1974, p. 74.

⁸ *Ibidem*, p. 88.

⁹ *Catagrafia sudiților din Moldova* se găsește în: Ioan Caproșu, Mihai Răzvan Ungureanu, *Documente statistice privitoare la orașul Iași*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, vol. 1 și 2, Iași, 1997.

¹⁰ *Ibidem*, vol. 2, p. 1.

¹¹ Mai ales în cazul interacțiunii și conviețuirii unor populații care au sisteme lingvistice neînrudite (de exemplu, român-slav).

¹² În cazul indivizilor care poartă aceste determinante: *rus(u)*, *sârb(u)*, *bulgar(u)*, *leah(u)* se cere și o anumită prudență în a afirma că ei sunt de origine slavă, poreclele fiind adesea rezultatul anumitor legături (fie și tangențiale) pe care persoanele le-au avut cu etniile respective.

¹³ Lipovenii trec de la ortodoxismul de rit vechi la cel de rit nou.

¹⁴ Exemplele au fost luate din *Condică pentru botezații carii din alte religii au venit la pravoslavnică credință*, care se găsește în: Ioan Caproșu, Mihai Răzvan Ungureanu, *op. cit.*

¹⁵ Majoritatea sârbilor erau precupeți și cârciumari. Rușii se aflau în număr mare printre meșterii pietrari, teslari, ciubotari, caretași, olari, cârciumari sau precupeți. Lipovenii practicau pescăria. Lehiu trăiau din pietrărie, ciubotărie, stolerie, lăcătușerie, zugrăvie, caretășie, dar erau și ceasornicari, crășmari, făcători de strune.

¹⁶ Baza de date din arhiva Laboratorului de onomastică de la Facultatea de Litere a Universității din Craiova, laborator fondat de prof. Gh. Bolocan.

¹⁷ I. Pătruț, *Onomastica româ-*

nească, Editura Științifică și Enciclopedică, București, p. 26.

¹⁸ Există multe cazuri în care antroponimul este format dintr-un prenume rusesc și o poreclă românească: *Ivan Chin*, *Fodor Cătun*, *Ivan Lunescul* etc.

¹⁹ Includem aici exemple de nume în care sufixele au fost atașate la porecle și supranume. Frecvența antroponimelor cu sufixe slave este însă mult mai mare dacă avem în vedere numiri ca: *Androniciuc*, *Lăzăruciuc*, *Dumitriuc*, *Năstăciuc*, *Nastasiuciuc*, *Onciuc*, *Petreciuc*, *Grigoriuc*, *Petriuc*, *Gavriლაშო*, *Iosâpciuc*, *Iordachinciuc*, *Manoilciuc*, *Martinovici* etc. în care formantul este adăugat la un nume propriu (prenume sau „nume de familie”).

²⁰ Documentele slavo-române abundă în exemple de acest tip: Isaia *Gârdovici* fiul lui Gârdea (1409), Giurgiu *Jumătatevici* fiul lui Oană Jumătate (1411), Cozma *Șandrovici* fiul lui Șandru (1414), Costea *Dragoșevici* fiul lui Dragoș (1436), Costea *Andronicovici* fiul lui Andronic (1437), Costea *Danovici* fiul lui Dan (1437), Petrică *Iachimovici* fiul lui Iachim (1453), Petrică *Hărmanovici* fiul lui Hărman pârcălab (1492), Petre *Cârcovici* fiul lui Cârc (1545), Grigore *Liciulovici* fiul lui Liciu (1558), Grigore *Crăciunovici* fiul lui Crăciun (1594), Ștefan *Ștefanovici* fiul lui Ștefan logofăt (1611).

²¹ De multe ori adoptarea unor nume ori a unor formanți a fost un act impus. Al. Bocănețu în *Istoria orașului Cernăuți pe timpul Moldovei* (în *Codrul Cosminului*. Buletinul „Institutului de Istorie și Limbă”, VI, 1929-1930, Cernăuți,

Institutul de Arte Grafice și Editura „Glasul Bucovinei”, 1930, p. 137-238) arăta că „dacă la țară, cu toată favorizarea imigrațiunilor rutene în părțile nordice ale Bucovinei ... și a aducerii de coloniști nemți și unguri în părțile Sucevei și ale Rădăuților, totuși caracterul românesc al acestor regiuni n-a putut fi alterat de loc, la orașe opera de desrădăcinare... a românismului a dat roade”. Cu toate acestea, în *Tablou de numele proprietarilor din orașul Cernăuți, pe la anul 1787 alcătuit după protocolul și planul Pitzelli* (lucr. cit., p. 208-238) se regăsesc, pe lângă nume care au la bază o meserie, și o serie de antroponime românești, provenite de la porecle și supranume: *George Ciuntuliac, Mariuța Ursuliasa, Ioniță Căpățină, Ion Zama, Constantin Lupu, Damian Holban, Dumitraș Crivuleț, Ștefan Bumbac, Costachi Porcilă, Ion Durduc, Teodor Burlă, Panaite Știrbul, Anița Burloaia, Ștefan Surdu, Ștefan Veriga, Vasile Soare, Sandul Nepoțel, Simion Cocoran, Teodor Verdiș, Manoli Chiselița, Teodor Mustiața, Teodor Prepelița, Costachi Potlog, Barbăneagră.*

²² N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVII)*, București, Editura Enciclopedică Română, 1971; vezi și exemplele de la nota 72.

²³ Constantin Sion, *Arhondologia Moldovei*, București, Editura Minerva, 1973.

²⁴ Cauzele care au determinat sau au alimentat procesul demodării numelor slave sunt – după I. Pătruț (*op. cit.*, p. 28) – asimilarea slavilor, apoi introducerea limbii române în biserică și administrație și, de asemenea, legalizarea, din punct de vedere juridic, a formei corecte (întregi) a numelor, atât a prenumelor, cât și, în regimul numelui dublu, a numelui de familie. Demodarea a fost determinată și de o altă cauză: aproape toate sufixele componente ale acestor nume funcționau numai în antroponimie, nu și în lexicul comun.

²⁵ Iorgu Iordan, *Dicționar al numelor de familie românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 15.